

MAGYAR FERENCZRENDIEK A XVI. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN.

— MÁSODIK KÖZLEMÉNY. —

II.

Magyarországban tehát, a XVI. század első felében, két-féle ferenczrendiek laktak. Az egyik részt a rendszabály és kivált a szegénység fogadalmának alkalmazásában szigorúabb irányt követő obszervansok képezték az Üdvözítőről nevezett tartományban, a másik — a kevésbbé szigorú felfogáshoz ragaszkodók — az úgynevezett konventuálisok pedig a B. Szűzről nevezett tartományban.

Amit mi az alábbiakban elmondunk, az egyedül és kizárólagosan az elsőkről szól. Adataink mind tőlük származnak, reájuk vonatkoznak.

Ezek közt első helyen áll az a müncheni udvari-állami könyvtárban őrzött¹⁾ kézirat, a mely egyik felében a bosnyák és magyar obszervansoknak krónikáját adja az 1503. évig, a másik részében pedig azon rendi szabályok gyűjteményét, a melyek évszázadokon keresztül az egyes rendi gyűléseken, a magyar viszonyokhoz alkalmazkodva hozattak. Mind a két rész más és más ember munkája. Az eredeti kézirat voltaképpen a második rész, melynek címe: »Constitutiones provinciae Hungariae Fratrum Minorum«, és csak később, a kötés alkalmával, lett ehhez hozzá csatolva a kódex elején álló krónika. A második rész tartalma tudtunkkal eddig nem volt ismeretes, még a szerzet történetirői előtt sem. Az elsőt kiadta Toldy *Analectáiban* ezen a címen: »Blasii de Zalka et continuatorum ejus cronica fratrum minorum de observantia provinciae Boznae et Hungariae«²⁾, azzal a különbséggel, hogy Toldy könyvében a krónika az 1642. évig terjed, a kódexben pedig csak az 1503. esztendeig. A legnagyobb valószínűség szerint

¹⁾ Cod. lat. Monac. 9071.

²⁾ Toldy: *Analecta Monumenta* p. 213.

mindketten, Toldy is, és a kódex első részének írója is, közös forrásból másoltak, csakhogy az utóbbi nem jutott tovább az 1503. évnél, sőt mint az írás mutatja, az utolsó évek történetét is már csak a legnagyobb sietséggel volt képes papírra vetni.

A konstitúciók írója ismeretlen. Keletkezésére vonatkozólag mindössze ennyit találunk a kódexben, két különböző kéztől bejegyezve: a konstitúciókat Szentlászlói István találta Szegedi Ferencz atya holmiai közt, annak halála után, mint ezt az illető 1560-ban bizonyítja. Szegedi Ferencz pedig, írja a másik, Czerögy Benedek testvértől kérte el, azon alkalommal, midőn Berzenczey Miklós aposztatált, hogy a testvéreknek belőle egyet-mást felolvasson. Később elfelejtette visszaadni eredeti tulajdonosának, és így találták meg halála után az ő szekrényében.

Az eredetiben az első bejegyzés így hangzik: »Iste constitutiones invente sunt per me fratrem Stephanum de s. Ladso, eodem tempore occurrente G. de Gyenges, inter libros patris fratris Francisci de Zegedino, in sua ladula post mortem ejus, et bona fide fateor et protestor. Anno domini 1560.«

A müncheni udvari-állami könyvtár tudós könyvtárosa, Keinz, bibliografiai ismertetését adván a kódexnek,¹⁾ idézi a többi közt a fentebbi bejegyzést és e szavakhoz: »G. de Gyenges« a következő megjegyzést fűzi: »Wohl der Paulanerprovincial Gregor Gyöngyösi aus dem Kloster zu Buda-Szent-Lőrincz, der sowohl durch seine kirchliche als literarische Thätigkeit eine Zierde seines Ordens war.«²⁾ Nem tudjuk, Keinz hogyan értette az idézett latin szöveget, de az bizonyos, hogy tévedett, mert ez a három szó »G. de Gyenges« nem Gyöngyösi Gergely nevét jelenti, hanem egészen mást.

A XVI. századbeli kéziratokban, azokban t. i., melyekben a ferenczrendiek a saját történetükre vonatkozó adatokat jegyezték fel, ez a G. betű kivétel nélkül a quardian — házfőnök — megrövidítéseként szerepel. A Keinz által félremagyarázott bejegyzés tehát voltaképpen így hangzik: »Iste constitutiones invente sunt per me fratrem Stephanum de s. Ladislao, eodem tempore occurrente Guardiano de Gynges« — vagyis: ezeket a konstitúciókat én, Szentlászlói István találtam, aki abban az időben gyöngyösi quardian voltam. És csakugyan a rend évkönyveiben megtaláljuk, hogy Szentlászlói István 1588-ban a gyöngyösi háznak főnöke volt.³⁾

¹⁾ Zwei alte ungarische Texte aus einer Handschrift der k. Bayer. Hof- und Staatsbibliothek. München, 1879.

²⁾ U. ott. 5. l. 2. jegyzet.

³⁾ Friedrich i. m. II. p. 8.

A másik bejegyzés szerint a kéziratot Szegedi Ferencz akkor kérte el Czerögy Benedektől, a mikor Berzenczey Miklós Gyöngyösről aposztatált, hogy belőle a többi testvéreknek egyes részeket felolvasson. Minden valószínűség szerint akkor kellett ennek történnie, midőn Szegedi Ferencz Gyöngyösön quardian volt, vagvis 1544 és 1546 közt.¹⁾ Azt azonban, hogy mikor irattak le ezek a konstitucziók, már könnyű meghatározni, miután végül oda van jegyezve: »finis in Sowa 15. marty, 1535.« Sőt azt is tudjuk, hogy a kódex írója honnan merítette a szabályzatokat. Ugyanis a gyöngyösi zárda könyvtárában van egy másik kézirat, a melyet 1499-ben Atván írtak le, s az itt közölt konstitucziók majdnem mindenben megegyeznek azokkal, a melyeket az általunk használt kódex közöl. A sóvári barát előtt tehát mindenestre ezek az 1499-ben összeállított konstitucziók állottak, midőn 1535-ben újabb szabályzatok bele szövésével a rendi határozatokat megörökítette. Sőt van a konstitucziókról, ugyancsak a gyöngyösi zárda könyvtárában, még egy másik másolat is, a melyet, miután az 1499-ki statutumokat 1518-ban megújították, Pákos Lukács készített 1538-ban. Mi, mindenféle zavar elkerülése végett, csak egyet, a sóvárit idézzük.

A másik kódex, a melyből hasonlóképpen bőven merítettünk, a magyarországi ferenczrendiek latin nyelvű levelező könyve, melyet a budapesti ferenczrendiek őriznek könyvtárukban.²⁾ Szerzője, illetőleg leírója ismeretlen; valószínűleg hárman szerkesztették össze, s ugyanez a három szerzetes másolta is le. A kézirat minden bizonynyal az Üdvözítőről nevezett tartomány valamelyik főnöki titkárának kezdeményezésére készült, azzal a szándékkal, hogy minden alkalomra, minden eshetőségre találni lehessen benne levélmintákat. A tartalmat azonban nem csak pusztá formulárék képezik, hanem túlnyomó részben 1532—1535 közt írt valóságos levelek, néha a nevek és a dátum meghagyásával, többször azok nélkül, a melyeket a másolók röviddel keltezésük után vehettek fel a kódexbe.

A kéziratban foglalt levelek, mint említettük, az Üdvözítőről nevezett tartomány szerzetesei által írtak le, s legnagyobb részben a tartományfőnökhöz, vagy ettől a szerzet egyes tagjaihoz, vagy egyik kusztosztól a másikhoz, egyik házfőnök által a másikhoz intéztettek. Találunk azonban köztük a pápához, a királyhoz, egyes főpapokhoz és főurakhoz írt leveleket

¹⁾ Fridrich i. h.

²⁾ Bibliografailag ismertette a Magyar Könyvszemle 1880. évf. 51. lapján.

is. Hogy mily viszontagságok közt jutott el a salvatoriánusoktól a B. Szüizről nevezett tartománybeliek budapesti konvent-jébe, azt még sejteni sem lehet.

Harmadik e nemű forrásmunkául szolgált dolgozatunkhoz a gyöngyösi ferenczrendiek könyvtárában őrzött s ugyan csak a XVI. század első feléből származó kézirat, melyben a három évenként tartatni szokott káptalanok — gyűlések rendelkezései, határozatai vannak a személyzeti változásokkal együtt feljegyezve. Talán szükségtelen mondanunk, hogy ez a harmadik kódex tartalmi becsre nézve nem csak vetekedik a másik kettővel, hanem, kivált a nevek, az évszámok pontos közlése miatt, még amazoknál fontosabb adatokat is tartalmaz.

Különösen ez a három kézirat enged nekünk betekintést a XVI. század első felében élt magyar ferenczrendiek beléletébe, és tesz képessé bennünket arra, hogy megítéljük: mivé fejlődött sz. Ferencz intézménye a magyar földön, mennyire tudta lekötni, befolyásolni, igazgatni az ő szigorú szabályaival a pezsgő magyar temperamentumot, és az évszázadok során keresztül teljesen meghonosodott rend kötelékében, hová fejlődött a mi vérünkbelől való vér, a legszegényebb magyar barát.

A rend, természetesen nálunk is ugyanazon szervezeti szabályok alatt élt, mint bárhol a föld kerekiségén. Feje a Rómában székelő generalis minister volt, aki a rendszabályok értelmében a legfőbb felügyeletet gyakorolta az összes rendtársak felett. Emellett azonban meg volt minden tartománynak is a maga főnöke, minister provincialis néven, aki a saját joghatóságának területén vitte a felügyeletet, mint a rendszabályoknak hivatott őre és végrehajtója.

Nálunk körülbelül a következőkben volt körvonaloza a tartományfőnök hatalmi és jogköre.

Minden harmadik évben tartozott összehívni a rendi gyűlést, a megelőző legutóbbi káptalanon előre meghatározott időre és helyre.

E gyűléseken — ugyszintén más tanácskozások alkalmával is — ő elnökölt. A konstitucziók azonban szigorúan a lelkére kötik, hogy sem személyesen, sem másnak közvetítésével ne nyilvánítsa saját véleményét ily alkalmakkor előbb, míg a többi tanácsosok nem nyilatkoztak, nehogy valakit a legtávolabbról is befolyásolni látszassék; ugyszintén az ellenkező nézetben lévők meggyőződését is teljes tiszteletben tartsa. Az ő teendője és feladata, egyszerű, világos szavakkal előadni a tényállást, a véleményeket kikérni, ezek közt esetleg dönteni, és minden felesleges beszédet vagy támadást meggátolni.

A káptalanon mindig választás alá esett a tartományfőnök is, úgy azonban, hogy senki két ízben közvetlen egymás után nem volt megválasztható. Ha azután két év multával a szavazatok többsége ismét reá esett, hivatalát két évre ismét elfogadhatta. Ha törvényes akadály híján (ily törvényes akadály volt pl. a török dúlások idején a személy- és vagyon-biztonság hiánya) a tartományfőnök elmulasztotta volna a káptalant a meghatározott időben összehívni, úgy az a kusztosz tartozott a meghívást teljesíteni, akinek kerületében a káptalan megtartandó volt. Ha valamelyik kusztosz ennek nem tett eleget, vagy a meghívottak közül valamelyik meg nem jelent, ipso facto becsületvesztettnek tekintetett, és minden hivatalra egyszerű s mindenkorra képtelenné vált.

Kötelessége volt a tartományfőnöknek — ha csak ebben betegség, vagy más hasonló ok nem akadályozta — két év alatt az egész tartományt bejárni, és az egyes zárdákat meglátogatni, hogy személyesen győződjék meg azok állapotáról, a bennük uralkodó viszonyokról és az esetleg lábrakapott visszaélésekről.

Jogában állott a tartományfőnöknek az oly adományokból, a melyek a cél és rendeltetés közelebbi megjelölése nélkül jutottak valamely zárdá birtokába, az illető zárdá lakóinak meghallgatásával, más szegényebb helyeknek is juttatni. Ha azonban ki volt kötve, hogy az adomány mely célra fordíttassék, akkor nem volt szabad afelett másképpen rendelkeznie.

Egyedül a rendfőnökhöz tartozott beszerezni azon könyveket, amelyekre a szerzeteseknek szükségük lehetett. Úgyisint ő részeltethette a bővebben ellátott konventek egyházi felszereléséből a szegényebb kolostorokat. Ügyelnie kellett azonban arra, hogy a hívők érzékenysége e tekintetben kellő kiméletben részesüljön.

A pápáktól nyert felhatalmazások alapján különféle felmentvényeket adhatott a vezetése alatt álló szerzeteseknek; így pl. megengedhette, hogy a szerzet köteleibe tartozó ifjak, ha egyébként erre alkalmasoknak és méltóknak bizonyultak, már 22 éves korukban is felszenteltethessenek, hacsak nem volt feltűnően gyermekes kinézésük. Az egyes zárdákba a hitszónokokat a káptalan küldötte ki. A tartományfőnöknek azonban jogában állott időközben is megbizni valakit a hitszónoklással, vagy pedig ettől valakit eltiltani, csak a melléje rendelt tanácsosok véleményét kellett előbb meghallgatnia.

A három évenként összehívott s rendszerint Olaszországban tartott általános rendi gyűléseken, a tartományfőnök és a

kusztoszok kusztosza képviselte a magyar szerzeteseket. Mielőtt elindultak volna a nagy útra, az egész tartományban imádkoztak érettek. Minden áldozópap 2 sz. misét mutatott be a Mindenhatónak, még pedig egyet a szentek, egyet pedig a B. Szűz tiszteletére, a sz. Ferenczhez intézett imák hozzáadásával. A növendékek kétszer mondották el a »Ne reminiscaris« kezdetű imát, a fogadalmat tett, de fel nem szentelt szerzetesek pedig 100 Miatyánkban és Üdvözlégy Máriában kérték az isteni gondviselést, hogy segítse őket feladatuk végzésében és örökjék felettük viszontagságteljes utazásuk alatt.¹⁾

Nem csak jogában állott, de kötelessége is volt minden két évben vizsgálatot tartani az iránt, vajjon a szerzetesek nem bírnak-e oly dolgokkal, a melyeket nélkülözhetnének, vagy pedig, hogy a megengedett dolgokból is (pl. ruha, élelmiszer stb.) nem rendelkeznek-e a szükséges mennyiségen felül?

Pontos jegyzéket tartozott vezetni arról, hogy melyik rendtag hányszor lett hivatalosan megintve, hányszor megbüntetve, bebörtönözve, s ezt a jegyzéket át kellett adnia utódjának.

Ezen kívül, hogy hol, miben, hogyan kellett eljárnia, mily joghatósággal rendelkezhetett, mennyiben intézkedhetett, az részint az általános rendi szabályoktól, részint az esetről esetre felmerült ügyek természetétől függött, a midőn inkább társainak tanácsa, saját belátása szabták meg eljárását, mint a konstitucziókban felállított szabályok és tilalmak.

Mert voltak a tartományfőnökre vonatkozó tilalmak is. Így, első sorban nem volt szabad, a káptalan beleegyezése nélkül, a tartományában uralkodó régi, a magyar viszonyokból kifejlődött szokásokat megszüntetnie, vagy azokat újakkal felcserélnie. E tekintetben féltékeny gonddal ellenőrizte minden egyes rendtag az ő eljárását, és semmiféle ürügy alatt, semmiféle befolyás következtében, nem engedtek kivételt. Ehhez még talán jobban ragaszkodtak, mint a törvényhez, mert azt mondhatták fölére: ez egészen és kizárólagosan a miénk: a mi provinciánkban ez már így van; mi magyarok így szoktuk.

A káptalan megkérdezése nélkül nem adhatta beleegyezését a tartományfőnök abba sem, hogy a szerzet akár valamely újonnan épült zárdát, akár pedig a konventuálisok valamely elhagyott kolostorát elfogadhassa. Nem szaporíthatta tetszése szerint az oly szerzetesek számát, akik fogadalmat tettek ugyan, és a rend öltönyét hordozták, de felszentelve nem lettek, hanem különféle kézimunkára alkalmaztattak. Bizonyos ira-

¹⁾ Levelezőkönyv. 61 a.

tokat, mint pl. az egyes zárdák beléletéről az oda küldött vizitátorok által lepecsételve küldött jelentéseket, nem bonthatta fel, hanem csak a káptalani ülésen. Nem vizitálhatta meg azokat a zárdákat, a melyekben a vizitátor már előbb megfordult. Nem állott hatalmában tetszése szerint szaporítani a harmadik rend tagjait. Nem hívhatott a zárda asztalához vendégekül püspököket, mágásokat és más kiváló egyéneket, és ezek számára nem rendezhetett vendégeskedéseket. Annál kevésbbé tűrte meg a rendben uralkodó szellem, hogy a tartományfőnök külön szakácsot tartson magának, hanem meg kellett elégednie azzal az ellátással, amelyben azon zárda főnöke részesítette, ahol tartózkodott. Sőt még arra is kiterjed a szabályok figyelme, hogy se a tartományfőnök, se pedig a többi rendtagok ne szerepeljenek mint egyes fejedelmek és világi urak tanácsosai, ügyvédjei, és ne foglalkozzanak a fejedelmi udvarban semmiféle világi ügyekkel, még azzal sem, hogy valakinek egyházi javadalmakat eszközöljenek ki.¹⁾

Az előljárók — vagy mint abban az időben nevezték őket — prelatusok közt, a tartományfőnök után a kusztoszok következtek. Ezek egyes kerületek élén állottak, mint azoknak bizonyos joghatósággal felruházott főnökei. Kerületeikhez, a helyi viszonyok szerint, több-kevesebb, nálunk rendszerint 6—10 zárda tartozott. Teendőiket és jogaikat körülbelül a következőkben lehet összefoglalni.

Amint a megválasztott kusztosz kerületébe érkezett, első dolga volt a zárdákat lehető rövid idő alatt bejárni, és a melléje rendelt tanácsosok véleményének meghallgatása után, a szerzeteseket az egyes zárdákba célszerűen beosztani. Megkivánták azonban tőle, hogy a rendtagokat, fontos ok nélkül egyik helyről a másikra ne helyezze át, és különösen ne tegyen ily változtatásokat az illetők kívánságainak ellenére. Kötelessége volt ezen kívül minden két évben legalább négyszer beutazni a kerületében fekvő kolostorokat, és mindenütt gondoskodni a betegek ápolásáról, a szerzetesek ruházatáról, és az egymásközi béke és egység fentartásáról. Az ily vizitáció alkalmával különösen arra kellett figyelnie, hogy az isteni tisztelet milyen rendben történik, hogy az előírt szabályok megtartatnak-e pontosan stb. És ha szükségesnek látta, nem volt szabad elmulasztania köznyelven is elsorolni, megmagyarázni a testvéreknek az ide vonatkozó rendeleteket és intézkedéseket. A lehető legszigorubb ellenőrzést tartozott gyakorolni arra nézve is, hogy az alamiznaszedés idejére vonatkozó rendi hatá-

¹⁾ Münchener kódex. De officio et facultate patris ministri.

rozatok pontosan betartassanak, és ha valaki vétett ellenük, a megérdemlett büntetésben részesüljön. Ha a kusztosz e tekintetben mulasztást követett el, a káptalan őt sújtotta hanyagsága miatt büntetéssel.

A kusztoszoknak jogukban állott felszentelt áldozárokat, kispapokat felvenni a rendbe, s ha ezek az egy évi próbaidőt kifogástalanul töltötték, valamint a tartományfőnök által felvett laikus testvérek is, általa bocsáttattak a fogadalmak ünnepélyes letevésére. Ők rendelkeztek bizonyos esetekben az egyházi szóнок és gyóntatók kijelölése körül is, úgyszintén ők bocsátották a kispapokat a felszenteléshez. A tartományfőnök távollétében kilencz fentartott esetben feloldozhatták a bűnbánó gyóntókat. Ha a házfőnök valamelyik rendtagot három napi börtön-büntetéssel fenyegette, a kusztosznak hatalmában volt az elcsukottat onnan bármikor kiszabadítani. Ha valakire vétkei miatt három hónapi börtönt szabtak, a kusztosz ezen idő leteltével kiszabadíthatta őt a fogságból, és régi jogainak birtokába helyezhette. Ha azonban a bűnöst huzamosb ideig tartó börtönnel sújtották, akkor a kusztosz sem a büntetés helyéről ki nem szabadíthatta, sem előbbi jogainak élvezetébe vissza nem helyezhette, a tartományfőnök felhatalmazása nélkül.

A kusztosznak kerülete minden zárdája felől tudnia kellett, hogy mennyire segítik a hivek adományaikkal; e tekintetben az úgynevezett konfráter, aki a zárda világi vonatkozású ügyeiben a szerzetet képviselte, szolgált neki a szükséges felvilágosításokkal. Ha azonban azt tapasztalta, hogy valamely konvent felesleggel rendelkezik, ebből egy másik szegényebb ellátású zárdát jelentékenyebb segélylyel csak akkor támogatott, ha ezen szándékát előbb közölte az illető konvent házfőnökével és néhány tekintélyesebb tagjával. Jelentékenyebb segély alatt értették azt, ha annak értéke a 6, 8, vagy tíz forintot megütötte.

Nagyobb építkezéseket a kusztosz sem rendelhetett el a tartományfőnök engedélye nélkül. A harmadrendűeket is csak az ő beleegyezésével látogathatta meg. Minden kusztosznak lelkére volt kötve, hogy különösen az egyes házfőnökökkel igyekezzenek jó viszonyban lenni, és hogy őket hivatalos teendőik végzésében ne zavarják. Ha a házfőnökök közül valamelyik tiszteletlen, vagy engedetlen viseletet tanúsított iránta a többi testvér botrányára, azt előbb szeretettel megintette, s csak ha ez nem használt, alkalmazhatott vele szemben büntetést, vagy pedig jelentést tett az esetről a tartományfőnöknek.

Ha a kusztosz elutazott a tartományból, a körülötte lévő tanácsosok segélyével helyettesről gondoskodott. Midőn pedig

hivatali éveinek leteltével végleg elhagyta a kuzstódiát, összegyűjtötte a szerzeteseket és miután figyelmeztette őket a szerzetesi szabályok pontos teljesítésére, bevallotta előttük a maga hibáit, és így vett búcsút tőlük.¹⁾

Egyike a legfontosabb személyiségnek volt a zárdai életben a házfőnök, a quardian. Az ő kezében összpontosult a gondjaira bízott konvent minden ügyének elintézése, az ő vezetésétől, okos beosztásától függött a zárda anyagi ellátása, az ő szelleme tette szigorúbbá vagy lazábbá a kolostori fegyelmet. egyszóval a sok tagból álló család minden viszonyaiban, a külső tevékenységben úgy mint a lélek életében, az egyesekben csak oly mértékben mint az összességben meglátszott annak a hatása, hogy egész ember, egész szerzetes áll-e a konvent élén, vagy sem.

A házfőnök hivatala nem csak nehéz volt, hanem kényes is. Míg a tartományfőnök és a kuzstoszok inkább csak intézkedtek, rendelkeztek, addig ő jobban a végrehajtással volt elfoglalva. Ő volt a közvetlen ellenőr az egész zárda felett. Neki kellett a rendszabály szigorú betartására ügyelnie, a hibákat észrevennie, a bűnösöket megjavítani, büntetnie, esetleg feljelentenie; ő volt felelős a kolostorban uralkodó szellemért, az odabenn történektért, a rendtársak viselkedéseért. Az ő gondjaira volt bízva az élelmezés ügye, a betegek ápolása, a házi teendők végzésére hivatott fráterekkel való rendelkezés stb. és mindezekben nemcsak előljárói gyakoroltak felette ellenőrzést, hanem az alatta álló rendtársak is, akik adandó alkalmammal nem mulasztották el a legkisebb mulasztást is felhozni ellene.

A konstitucziók főleg azt kívánták meg tőle, hogy mindenben példányképpül szolgáljon a többi szerzeteseknek, hogy az isteni tisztelet végzésére különös gondja legyen, és hogy a rendtársak közt a kölcsönös szeretetet és békét fentartsa és ápolja.

A házfőnöknek semmiben sem volt szabad magát elkülönítenie a többiektől; ugyanazon étellel, itallal, ruházattal, lakással kellett megelégednie, mint a minő társainak volt. Ha a maga személyére nézve kivételeket tett volna, azok, akiknek erről tudomásuk volt, tartoztak a vizitátornak ezt bejelenteni. Nagyobb kiadásokat csak a kuzstosz előzetes engedélyével tehetett.

Nemcsak jogában állott, de kötelessége is volt a vitatkozó feleket elhallgattatni. S ha a kedélyek nagyon fel voltak izgatva, vagy pedig a vita tárgya tette szükségessé, két-három tekinté-

¹⁾ Müncheni kódex. De officio et facultate patrum custodum.

lyesebb szerzetestársával egyetértően megállapította, melyik félnek van igaza.

Féltékeny gonddal örködött a felett, hogy kivált midőn a szerzetesek mind együtt voltak, zajos jelenetek, botrányos veszekedések, vagy más ily békeháborító dolgok ne történjenek. Ha valaki mégis megfélemedkezett magáról, és az őt megintő quardiannak visszafeleselt, a rendtagok egy hónapra kizárták az illetőt körükből. Ha pedig valaki arra vetemedett, hogy a házfőnököt tiszteletlen, gyalázó szavakkal megtámadta, vagy az általa reá kiszabott büntetést nem akarta elviselni, ugyancsak a többi rendtársak, vagy azok többségének ítélete alapján, három napi börtönnel sújtatott. Ugyanebben a büntetésben részesült az is, aki az illetőnek a quardiánnal szemben pártját fogta.

Hasonló fenyítéssel szenvedett rá faláncságára az is, aki a házfőnök tilalma ellenére evett, vagy ivott.

Akik azonban ezt a törvényt meghozták, gondoskodtak arról is, hogy egyrészt a magába térő bánatának, másrészt a testvéri szeretet bocsánatának alkalma legyen kifejezésre jutnia. Ha ugyanis az ilyen — sokszor talán inkább vére hevességének, szertelen indulatának áldozata, mint rossz akaratú bűnös — a nap folyamán belátva hibáját, igyekezett azt jóvátenni, a quardian elengedhette neki a börtönbüntetést és más enyhébb fenyítéssel válthatta azt fel.

A házfőnök nevezte ki a sekrestyéseket, portásokat, a pinczemestert, a kertészt, a zárda fel nem szentelt de fogadalmat tett tagjai közül, úgyszintén az előimádkozókat, az énekeseket stb. Ezeknek sem kinevezésébe, sem letevésébe nem avatkozhatott a kusstosz, legfeljebb ha a quardian e tekintetben mulasztást követett el, a melyet figyelmeztetése daczára sem hozott helyre.

Egyes jámbor világi egyéneknek megengedhette a quardian, hogy haláluk órájának közeledtével a szerzet ruháját ölthessék magukra, és hogy ebben eltemettethessenek, de csak abban az esetben, ha valamelyik zárda kriptájában választottak maguknak temetkezési helyet.

Ha a zárdafőnök elhagyta egy bizonyos időre a konventet, teendőit ez alatt helyettese végezte; abban az esetben azonban, midőn csak három napra volt távol, a vicequardian nem oldozhatott fel senkit a kilencz fentartott eset alól.¹⁾

Mielőtt utra kelt volna, pl. hogy a tartománygyűlésre utazzék, a kolostor két megbízhatóbb tagjával közölte a kész-

¹⁾ Müncheneri kódex. De officio patrum quardianorum.

pénzbeli aluminizsna összegét, valamint azt is, hogy mennyit visz magával utiköltségül. Így legalább meg volt óva minden rossz-akarató gyanúsítástól a túlságos költségezését illetőleg.

Midőn végleg megvált hivatalától, a tisztsége átvételekor felvett leltár szerint, tartozott a zárda tulajdonát képező dolgokat átadni utódjának.¹⁾

Még egy fontos tényezővel kell megismerkednünk, ha tiszttában akarunk lenni a rend szervezetével. Ez az ugynevezett vizitátor. Szabály volt ugyanis szerzeteseinknél, hogy minden két évben az egész tartomány megvizsgáltassék, a káptalan által erre külön felhatalmazott egyének által, akik rendszerint a házfőnökök soraiból kerültek ki. Ki volt azonban kötve, hogy kölesönösen ne vizitálják egymás kerületét azok, akik egymás mellett vizitátorokul jelöltettek ki.

Igy pl. 1531-ben a Váradon megtartott káptalanban a következő módon jelölték ki a vizitátorokat: az esztergomi kusztódiából az ozorai kusztódiába küldetett Peterdi János berényi házfőnök; az erdélyiből a nagybányaiba a csiki házfőnök; a nagybányaiból a jenőibe a medgyesfalvi quardian; az ozoraiából a szlavoniaiba a héderhelyi házfőnök; a patakiból a szent-lélekibe a szántói házfőnök; a szlavoniaiból az esztergomiba az iváncsi quardian; a szentlélekiből a szécsényibe a thaládi quardian; a szécsényiből a patakiba a szécsényi quardian; a jenőiből az erdélyibe a jenői quardian.²⁾

Minden vizitátor egy okmányt kapott a káptalantól, amely meghatalmazási irat s egyuttal az eljárásra vonatkozó utasítás volt.

A vizitáció így ment végbe.

Megérkezvén az illető vizitátor valamely zárdába, megbízó levelét, a zárda lakóinak jelenlétében, bemutatta a házfőnöknek, aki azt felolvasta. A vizitátor azután magyarul — vagy a minő nyelven a szerzetesek beszéltek — megmagyarázta a levél tartalmát, és megparancsolta a rendtársaknak, hogy félre tévén a szeretetet, gyűlöletet, félelmet, egy szóval minden emberi tekintetet, őszintén, tartózkodás nélkül mondjanak el mindent, akárkire vonatkozik is, amit a rendszabályokkal, vagy a szerzetesi étellel összeegyeztethetőnek nem tartanak.

A vizitációnak — a konstitúciók értelmében — a következő kérdésekre kellett főképpen kiterjednie:

1. vajjon a kusztosz nem helyezi-e el egyik zárdából a másikba csupán szeszélyből a szerzeteseket;

¹⁾ Gyöngyösi kódex. Acta capituli 1552.

²⁾ U. ott. Acta capituli 1531.

2. nem uralkodik-e a testvérek közt a dologtalanság, a tunyaság;

3. nem tanusítanak-e az előljárók oly mérvű hanyagságot teendőik végzésében, hogy ez által a fegyelem veszélyeztetik;

4. nem mutatkozik-e mulasztás a betegek ápolását és ellátását illetőleg;

5. nem vét-e valaki a rend szabályai ellen kocsikázás, vagy lovaglás által;

6. nem szereztek-e be drága egyházi szereket és ruhákat;

7. végre nem zsarnokoskodnak-e az előljárók a testvérek felett, s nem büntetik-e igazságtalanul őket?

1534. február 3-án pedig a tartományfőnök Pestről írt levelében a következő pontokat írja elő az egyik vizitátor számára:

1. nem állott-e valamelyik szerzetes társán bosszút akár szóval, akár cselekedettel oly módon, hogy ezáltal a felebaráti szeretet nagymértékben szenvedett;

2. kellő gond fordítottak-e a betegekre;

3. szokásos és botrányt okozó hazudozás nem tapasztalható-e valakinél;

4. nem részeges-e egyik-másik;

5. nem lovagolnak és kocsiznak-e a konventbeliek?

Ezen hibák elbírálásánál azonban szem előtt kellett tartania a vizitátornak, hogy az illető hányszor követte el ugyanazon vétket, és hogy világi embereket is nagyobb mértékben megbántorított-e ez által? Ha csupán egyszer botlott meg, s nagyobb botrányt nem okozott, akkor a vizitátor valami megfelelő büntetést mért rá. Ha azonban már mint visszaeső volt ismeretes, és viselkedését nem volt képes törvényes módon kimenteni, akár előljáró, akár alattvaló volt, ügye a káptalan elé terjesztett;

6. nem viselte-e magát valaki tiszteletlenül előljáróival szemben.

Ezt viszont úgy kell érteni, hogy valamelyik szerzetes a házfőnököt, a házfőnök a kusztoszt, a kusztosz a tartományfőnököt nem szokta-e kihívó, gyalázó szavakkal illetni, vagy akár előtte, akár háta megett, a többi szerzetes vagy világiak botrányára, nem szórt-e rá tiszteletlen, sértő kifejezéseket, vagy nem mulasztotta-e el távollétében parancsait és megbízásait teljesíteni? Ha valaki erről nemcsak vádolva lett, hanem a vád tanukkal kellőképen be is igazoltatott, a vizitátor köteles volt az ily esetet a káptalan elé vinni. Úgy azonban, hogy előbb tartozott a zárda lakóit összehívni — kivéve a növendék-papokat, a föl nem szentelt rendtagokat s a fiata-

labb szerzeteseket — ha csak ezek közül valaki a szóban forgó kihágásoknak szem- vagy fültanuja nem volt, és az ügyben kellő vizsgálatot tartani, azután mindent írásba venni és lepecsételni az illető zárda pecsétjével:

7. a káptalan elé tartozott az is, ha valaki egy másikat veszélyesen fenyegetett vagy megütött;

8. ugyszintén, ha valamely zárdában az alamizsnát nagyon felhalmozták.¹⁾

A vizitáció — mint azt a dolog természete is magával hozta — soha sem történt nyilvánosan; mindenki négy szemközt mondotta el a vizitátornak óhajait, panaszait, kifogásait. A vizitáció e bizalmas jellege azonban azonnal megszűnt, a midőn valaki akár főnöke, akár szerzetes társa ellen súlyosabb természetű váddal lépett fel. Ekkor már tanuk előtt kellett történnie a kihallgatásnak, és jegyzékbe kellett venni a vádlomásokat is. Az illetőnek azonban, aki ilyesmire rászánta magát, jól meg kellett gondolnia a dolgot, és feltétlenül biztos adatokra kellett támaszkodnia, különben nagyon könnyen pórul járhatott. A konstitúciók ugyanis kellő módon gondoskodtak arról, hogy a vizitációk megfeleljenek eredeti céljuknak, hogy t. i. ez által a szerzetesek, előljárók és alattvalók egyaránt, kölcsönös ellenőrzés alá kerüljenek, és hogy a legutolsó szerzetesnek is jogában álljon kifogásait bárki és bármi ellen tartózkodás nélkül nyilvánítani; de gondoskodtak egyúttal arról is, hogy ezen kihallgatások ne szolgáljanak alkalmul alattomos besugásokra, galád rágalmakra, szóval a szeretetlenség legveszedelmesebb, mert láttatlanul működő, aljas támadásaira.

A főszabály e tekintetben úgy hangzott, hogy a vádló tartozik bizonyítani is; ha nem rendelkezik bizonyító adatokkal, akkor hallgasson. Mert ha vádjával ezek nélkül lépett fel, ugyanazon büntetésben részesült, mint a minőt az általa vádlottra szabtak volna, a vétek beigazolása esetében. Megtehetette azonban azt, hogy a vizitátor előtt így szólott: erről vagy arról a hibáról tudomásom van ugyan, de bizonyítékkal nem rendelkezem. Ez esetben a vizitátor bizalmasan számadásra vonhatta az illetőt, akiről szó volt, de csak akkor fenýithette meg, ha maga is beismerte vétkes cselekedetét.

Másrésről biztosítva voltak a feljelentők is, hogy jóakarátú, lelkiismeretbeli köteleességükből folyó felszólalásuk következtében ok nélkül nem lesznek a vádlott társ neheztelésének, vagy bosszujának kitéve. Ki volt ugyanis mondvá, hogy sem a

¹⁾ Levelezőkönyv 155 a—158b.

vizitátornak, sem pedig az előjáróknak nem szabad a vádlók neveit elárulni, kivéve azt az esetet, a mikor a vádlott védekezése alkalmával azt kívánta, hogy nevezzék meg előtte azokat, akik az ő hibájáról tanuskodhatnak. Aki enélkül másoknak tudomására hozta a feljelentő nevét, úgyszintén, aki hogy ezt megtudhassa, kérdezősködött, kutatott, arra ítéltetett, hogy tizenöt nap leforgása alatt, három napon keresztül, kenyéren és vizen bőjtöljön.

A vizitátornak általában a legnagyobb lelkiismeretességgel kellett eljárnia. Kivált arra kellett figyelmének kiterjednie, hogy nem lazult-e meg valamely zárdában a szerzetesi fegyelem és nem használnak-e a szerzetesek fényes és gazdag egyházi öltönyöket, ruhákat, nem szoktak-e lovagolni, vagy egyáltalában nem tapasztalható-e itt, vagy ott olyan dolog, a mi a hármass fogadalmat sértené. E lelkiismeretesség főleg akkor vált kétszeresen kötelességévé, ha valamelyik szerzetes társa ellen súlyos természetű vádak hozattak fel. Ilyenkor egészen az aprólékosságig menő gonddal kellett a vád alapos voltáról, vagy a vádlott ártatlansága felől megbizonyosodnia, s mint már mondtuk, mindent írásba foglalnia, ezt a zárda lakóinak nagyobb részével aláíratnia és a konvent pecsétjével lepecsételnie. Ha a bűnös is ugyanabban a zárdában tartózkodott, az ő vallomását is csatolni kellett ez iratokhoz, ha pedig még kihallgatva nem lett, ezt az okmányban ki kellett emelni.

A kötelességét rosszul teljesítő vizitátorra a legszigorúbb büntetés várt, mert ha kitudódott, hogy akár szeretetből, akár rosszindulatból hamis adatokat terjesztett fel jelentésében a káptalanhoz, egyszersmindenkorra képtelenné lett bármely hivatal viselésére a tartományban, és mint hazug és engedetlen egyén nyilvánosan megbélyegeztetett.

A vizitátornak megérkezése után két nap alatt meg kellett kezdenie a vizsgálatot, és nyolcz nap alatt be kellett azt fejeznie. A vizitáció befejeztével maga köré gyűjtötte a szerzeteseket, és miután közölte velük tapasztalatait és a rendszabályok megtartására serkentette őket, bucsút vett tőlük és elutazott a legközelebbi zárdába.¹⁾

Az elsoroltakon kívül voltak szerzeteseinknek még egyéb felebbvalóik is. Ilyenek voltak az általános rendfőnök, az olasz rendi tanácsosok, a rendi vizitátorok stb., a kiknek joghatósága az egész rendre kiterjedt. Időközünkint eljöttek Magyarországra, meglátogatták a zárdákat, megvizsgálták a szerzete-

¹⁾ Müncheni kódex. De officio patrum visitorum.

sek életét s megbizonyosodván arról, hogy a szerzetesek lényeges dologban nem tértek el az általános rendszabályoktól, ismét visszatértek hazájukba.

Ezeknél azonban nagyobb befolyást gyakorolt a magyarországi ferenczrendiekre az általános rendi gyűlés, a melyen három évenként minden tartományfőnök, a tartomány egy másik képviselőjének kíséretében, tartozott megjelenni. Itt ugyanis az általános érdekű határozatok mellett, nem ritkán az egyes tartományok szerzeteseit — tehát a magyarokat is — külön érdeklő intézkedések és végzések is hozattak, különösen oly esetekben, midőn a tartományfőnök vagy valamely eldöntetlen kérdéssel, vagy valamely panasszal fordult a rendi káptalanhoz, mint pl. 1509-ben, midőn a Ferrarában megtartott általános gyűlés kimondotta, hogy semmiféle olasz vizitátor, bármily joghatósággal legyen is különben felruházva, nem állíthat fel új szabályokat, sem régieket meg nem változtathat a tartománygyűlés többségének határozata nélkül, úgyszintén a házfőnököket sem mozdíthatja el állásukról, néhány más zárdabeli szerzetesatya tanácsa ellenére.¹⁾

A rendi szervezet értelmében a legfőbb joghatóságot az egész szerzet felett ez az általános gyűlés bírta. Nemcsak azon okból, mert ettől kapták a rendfőnökök és egyéb előjárók, akik viszont a tartományfőnököt erősítették meg, megbízatásukat, s mert ennek tartoztak felelősséggel, hanem mivel egyébként is ez a gyűlés gyakorolta a legfőbb ellenőrzés, a legfőbb felügyelet jogát, úgy, hogy hozzájárulása nélkül semmiféle életbevágó ügyet elintézni nem lehetett.

Ami ez az általános káptalan volt az egész rendre nézve, az volt a tartományi gyűlés az egyes tartományok szerzeteseire nézve. A szerzet kiválasztott, megbízott embereinek legfőbb tanácsa. A szerzetnek legfontosabb és legkényesebb ügyei itt kerültek szőnyegre, itt vitattattak meg, itt intéztettek el. Az a hatalmas erő, mely a sok tagú szerzet vezetésében és működésében, a fegyelem fentartásában, az engedelmesség irányításában, a munka megosztásában apránként, megoszolva jelentkezett, itt a tanácsasztal körül egyetemlegesen nyilatkozott meg, és mint a legfőbb kormányzó hatalom mutatkozott.

Lássunk egy ily tartományi gyűlést közelebbről, hogyan lett előkészítve, összehíva, megtartva, feloszlata.

KOLLÁNYI FERENCZ.

¹⁾ Toldy: *Analecta Monumenta*. p. 264.